ДИСКУРСИВНА МОДЕЛЬ ПЕРЕКЛАДУ У РАКУРСІ ПРОБЛЕМИ МОДЕЛЮВАННЯ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОГО ПРОЦЕСУ**Ю. Р. МАРКОВА**, аспірантка,*Київський національний лінгвістичний університет*

E-mail: markova_89@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-6200-1004>

Анотація. *Дискурсивна модель перекладу інтегрує аналіз різних рівнів стратифікації дискурсу: аналіз тексту у сукупності його мовних і структурно-семантичних характеристик; мотиваційно-прагматичний, що базується на визначенні комунікативного завдання тексту-оригіналу і його відтворення у стратегіях і тактиках тексту-джерела і тексту перекладу, жанровий, включаючи питання інтердискурсивності як жанрової гібридності дискурсу; семіотичний, що сфокусований на аналізі модулів дискурсу, які забезпечують процес означення тексту оригіналу перекладачем, його ретрансляцію на основі нової семіотичної форми і передбаченого адресата й означення тексту реальним адресатом.*

Метою статті є спроба запропонувати актуальну для завдань сучасного перекладознавства дискурсивну модель перекладу, ґрунтуючись на відомих комунікативно і дискурсивно орієнтованих моделях перекладацького процесу. Для реалізації поставленої мети у статті використовуються загальнонаукові методи аналізу, синтезу, ідеалізації і моделювання.

Дискурсивна модель перекладу є аналітичним інструментом, який дозволяє провести комплексний аналіз того або іншого виду інституціонального дискурсу, виявити характерні особливості дискурсу, тексту і комунікації, комунікативні стратегії; сформулювати стратегії перекладу, оптимізувати процес перекладу відповідних текстів.

Дискурсивна модель перекладу розглядається з точки зору можливих схем аналізу дискурсу, при чому задля впорядкування цього аналізу дослідники пропонують скласти модель дискурсу для його всебічної характеристики, об'єднавши ознаки типів дискурсу в три рівні, а саме системний, стратегічний, тактичний.

Важливим елементом аналізу, що відповідає перекладацькій ситуації дискурсу, стає дослідження інтердискурсивності в перекладі, яку можливо трактувати як здатність дискурсу маніфестувати свої базові системотворчі ознаки у не типовій для нього ситуації, розширюючи свої межі, «проникаючи» в інший дискурс.

Ключові слова: *дискурс, дискурсивна модель перекладу, стратегія перекладу, модель перекладу, інституціональний дискурс, комунікативна стратегія.*

Актуальність дослідження. Питання моделювання перекладацького процесу є актуальним для новітньої когнітивно-дискурсивної парадигми і вивчається у міждисциплінарному ракурсі із залученням до перекладознавства добуток теорії тексту, дискурсу, комунікації. Перекладацькі стратегії включаються в загальну схему інтерпеляції понять "текст", "дискурс", "комунікація" і базуються на аналізі їхніх взаємопов'язаних компонентів. Лінгвістичні (стилістичні, лексико-семантичні, синтаксичні, прагматичні) особливості початкового тексту, його дискурсивні характеристики (авторство, адресність тексту, наратив), вузлові точки дискурсу, його конститутивні ознаки (цілі, цінності, хронотоп, мовне втілення (форма), тематика (поле), учасники дискурсу, його інтертекстуальність і інтердискурсивність, функції, типові властивості і стратегії дискурсивної комунікації визначають перекладацькі рішення, формують мікростратегії перекладу на рівні тексту і макростратегії

перекладу на рівні дискурсу і комунікації. Зважаючи на це, інтегративний дискурс-орієнтований підхід до моделювання перекладацького процесу уявляється найбільш перспективним для сучасних перекладознавчих студій, а пов'язана з таким моделюванням проблематика – досить актуальною.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання моделювання перекладу висвітлюються в роботах таких авторів, як В. Г. Гак, О. Каде, В. Н. Комісаров, А. Н. Крюков, Джоуль. Кетфорд, Л. К. Латишев, М. Ледерер, Р. К. Миньяр-Белоручев, Ю. Найда, К. Норд, І. І. Ревзін, Я. І. Рецкер, В. Ю. Розенцвейг, Д. Селескович, С. В. Тюленев, А. В. Федоров, А. Д. Швейцер, А. Ф. Ширяев та ін. До традиційних концепцій можна віднести герменевтичну, функціонально-прагматичну (динамічну), інформативну, комунікативну, психолінгвістичну, семантичну, ситуативно-денотативну, трансформаційну моделі перекладу. Дослідники розглядають також лінгвокультурологічні схеми перекладу з

урахуванням переважних структурно-функціональних моделей вираження реальності в різних мовах [12], використання фреймів при вибудовуванні структури тексту, що перекладається [15]. Цікавою є когнітивно-евристична модель перекладу [9], у рамках якої останній визначається як евристичний процес об'єктивації засобами мови перекладу концептуальної структури, яка сформована у свідомості на базі початкового тексту. Процес перекладу носить евристичний характер і йде шляхом висунення гіпотез з їх подальшим підтвердженням або спростуванням (метод абдукції) [9].

Мета дослідження полягає у тому, щоб запропонувати актуальну для завдань сучасного перекладознавства дискурсивну модель перекладу, ґрунтуючись на відомих комунікативно і дискурсивно орієнтованих моделях перекладацького процесу.

Матеріали і методи дослідження. В статті використовуються загальнонаукові методи аналізу, синтезу, ідеалізації і моделювання.

Результати. Моделлю перекладу називається умовний опис ряду розумових операцій, виконуючи які перекладач може здійснити переклад усього оригіналу або деякої його частини [5]. Завдання моделі – опис послідовності дій, за допомогою яких можна вирішити це перекладацьке завдання за певних умов процесу перекладу; розкриття окремих сторін функціонування лінгвістичного механізму перекладу [4]. Будь-яка модель перекладу носить гіпотетичний характер, оскільки немає прямих доказів, що перекладач використовує саме її, проте збіг результату перекладу з прогнозованим за певною моделлю показує, що вона має певну пояснювальну силу [5].

Теорії перекладу відомі множинні спроби створення моделей перекладацького процесу. Простіші моделі перекладу у міру розвитку теорії отримували різноманітні ускладнення залежно від того, яким видається механізм перекладацької діяльності дослідникові перекладу [2, с. 236]. Процес перекладу включає щонайменше два етапи: з'ясування перекладачем змісту оригіналу і вибір варіанту перекладу. Теоретики перекладу прагнуть з'ясувати, як відбувається перехід від оригіналу до тексту перекладу, які закономірності лежать в основі дій перекладача [4]. Модель перекладу носить умовний характер, оскільки вона не завжди і не у повному обсязі відбиває реальні дії перекладача в процесі створення тексту перекладу.

Переклад юридичних, політичних, дипломатичних, наукових текстів, текстів ЗМІ, що відображають особливості певного

інституціонального дискурсу, вимагає від перекладача відповідних інструментів передперекладацького аналізу. Дискурсивна модель перекладу є аналітичним інструментом дослідника і перекладача, що дозволяє провести комплексний аналіз того або іншого виду інституціонального дискурсу, виявити характерні особливості дискурсу, тексту і комунікації, комунікативні стратегії; сформулювати стратегії перекладу, оптимізувати процес перекладу відповідних текстів.

Розглядаючи дискурсивну модель перекладу з точки зору можливих схем аналізу дискурсу, відмітимо, що з метою оптимального впорядкування такого аналізу дослідники пропонують скласти модель дискурсу для його усебічної характеристики, об'єднавши ознаки в три рівні: системний, стратегічний, тактичний. На системному рівні йдеться про глобальні ознаки, властиві усім без виключення дискурсивним зразкам певного типу дискурсу; здійснюється спроба встановити місце таких зразків (дискурсивних жанрів) по відношенню один до одного. На стратегічному рівні встановлюється точніша специфіка дискурсу, складається його модель, що узагальнює його конститутивні ознаки дискурсу. Наступною ланкою аналізу є встановлення специфіки кожного елементу моделі, що забезпечує надалі його свідоме застосування. На тактичному рівні умовна схема наповнюється конкретним змістом, розглядаються типова для того або іншого мовного жанру аргументація, композиція, мовні і стилістичні особливості [3, с. 54].

Загальна типологія перекладацьких стратегій у рамках дискурсивної моделі перекладу включає як макростратегії (рівень дискурсу і комунікації), так і мікростратегії (рівень тексту) перекладу.

На думку інших науковців, окрім жанрово-системного, стратегічно-тактичного рівня і власне текстових характеристик – композиційних, мовних і стилістичних, елементи дискурсивної моделі перекладу мають включати компоненти передперекладацького аналізу, що стосуються зовнішніх відомостей про текст (автор, реципієнт, час створення і публікації, відношення інтертекстуальності, уявлення про джерело), визначення його комунікативного завдання, тематичної віднесеності тощо [1; 10].

Важливим елементом аналізу, що відповідає перекладацькій ситуації дискурсу, стає дослідження інтердискурсивності в перекладі, яку можливо трактувати як здатність дискурсу маніфестувати свої базові системотворчі ознаки у не типовій для нього ситуації (яка за зовнішніми ознаками належить до іншого типу дискурсу); розширюючи свої межі, «проникаючи» в інший дискурс. Іншими словами, інтердискурсивність,

яка є розміщенням однієї дискурсивної практики у межах іншої, із засвоєнням і трансформацією елементів [6, с. 21; 7, с. 180; 17] корелює зі змішуванням жанрів і жанровою гібридністю.

Однією з найцікавіших і порівняно нових моделей є комунікативно-дискурсивна модель, запропонована О. О. Селівановою [13, с. 129-130]. Така модель корелює з методом діалогічної інтерпретації тексту і співвідносна з модулями дискурсу як семіозису, що включає такі компоненти, як: адресант оригінального тексту, його передбачуваний або реальний адресат, перекладач як проміжна система, що здійснює перетворення вихідного тексту та одночасно є адресатом тексту-оригіналу і адресантом-транслятором тексту перекладу, а також передбачуваний чи реальний адресат перекладу; модулі інтеріоризованого буття (тобто релевантні для перекладацького відтворення соціокультурні реалії – Ю.М.) й семіотичних універсумів культури, до яких занурені автор, перекладач й адресат [13, с. 449-453]. Отже, об'єктом аналізу, що визначає специфіку дискурсивної моделі перекладу в

останній інтерпретації є, на нашу думку, три дискурси-семіозиси, в процесі яких відбувається: 1) означення тексту оригіналу перекладачем, 2) його ретрансляція-перетворення на основі нової семіотичної форми і передбаченого адресата; 3) означення тексту реальним адресатом.

Висновки. Дискурсивна модель перекладу інтегрує аналіз різних рівнів стратифікації дискурсу: лінгвальний (різноаспектний аналіз тексту як макрознакового компонента дискурсу); мотиваційно-прагматичний (комунікативного завдання тексту-оригіналу і його відтворення у стратегіях і тактиках тексту-джерела і тексту перекладу), жанровий, включаючи питання інтердискурсивності як жанрової гібридності дискурсу; семіотичний, що базується на вивченні модулів дискурсу, які забезпечують процес означення тексту оригіналу перекладачем, його ретрансляцію на основі нової семіотичної форми та передбаченого адресата й означення тексту реальним адресатом.

Список використаних джерел

1. Алексеева И. С. Профессиональное обучение переводчика : учеб. пособие по устному и письменному переводу для переводчиков и преподавателей. СПб. : Изд-во «Союз», 2001. 288 с.
2. Гарбовский Н. К. Теория перевода : учебник. М. : Изд-во Моск. ун-та, 2007. 544 с.
3. Григорьева, В. С. Дискурс как элемент коммуникативного процесса: прагмалингвистический и когнитивный аспекты. Тамбов, 2007. 288 с.
4. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты). М. : Высш. шк., 1990. 253 с.
5. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение : учеб. пособие. М. : ЭТС, 2002. 424 с.
6. Кравченко Н. К. Практическая дискурсология: школы, методы, методики современного дискурс-анализа. Научно-практическое пособие. Луцк: Волиньполіграф, 2012. 251 с.
7. Кравченко Н. К. Дискурс и дискурс-анализ: краткая энциклопедия. Киев: «Интерсервис», 2017. 288 с.
8. Макаров, М. Л. Интерпретативный анализ дискурса в малой группе. Тверь, 1998. 200 с.
9. Минченков А. Г. Когнитивно-эвристическая модель перевода (на материале английского языка) : автореф. дис. ... д-ра филол. наук. Санкт-Петербург, 2008.
10. Петрова О. В. Модель предпереводного анализа текста. Методические основы подготовки переводчиков: нижегородский опыт : моногр. / под общ. ред. В. В. Сдобникова. Ниж. Новгород : Изд-

во НГЛУ им. Н.А. Добролюбова, 2007. С. 38-42.

11. Прохоров Ю. Е. Действительность. Текст. Дискурс : учеб. пособие. 2-е изд., испр. М. : Флинта: Наука, 2006. 221 с.

12. Седых А. П. Лингвокультурология и модели перевода. Вестн. Нижегород. гос. лингв. ун-та им. Н.А. Добролюбова. Ниж. Новгород : Изд-во НГЛУ им. Н.А. Добролюбова, № 5, 2009. С. 29-34.

13. Селіванова О.О. Проблема моделювання перекладацького процесу. Світ свідомості в мові. Черкаси: Ю.Чабаненко. 2012. 488 с.

14. Тюрина, С. Ю. Дискурс как объект лингвистического исследования. URL: <http://www.vf-nglu.wladimir.ru/files/netmag/v3/ar11.doc>.

15. Федюченко Л. Г. Применение теории фрейма при проведении предпереводческого анализа газетно-публицистических статей. Вестн. Тюм. гос. ун-та. Тюмень : Изд-во тюм. ГУ, 2006. № 4. С. 165-168.

16. Шейгал, Е. И. Семиотика политического дискурса: монография. Волгоград, 2004. 101 с.

17. Fairclough, N. Analysing discourse: Textual analysis for social research. London. Routledge). 2003. 288.

References

1. Alekseeva, I. S. (2001). Professional'noe obuchenie perevodchika [Professional teaching of translator]. Ucheb. posobie po ustnomu i pis'mennomu perevodu dlya perevodchikov i prepodavatelej. SPb. : Izd-vo «Soyuz». 288.
2. Garbovskij, N. K. (2007). Teoriya perevoda [Theory of translation] Uchebnik. Moscow : Izd-vo Mosk. un-ta. 544.
3. Grigor'eva, V. S. (2007). Diskurs kak

element kommunikativnogo protsessa [Discours as an element of communicative process] Pragmalingvisticheskij i kognitivnyj aspekty [Pragmalinguistic and cognitive aspects]. Tambov. 288.

4. Komissarov, V. N. (1990). Teoriya perevoda [Theory of translation] (lingvisticheskie aspekty) [linguistic aspects]. M.: Vyssh. shk. 253.

5. Komissarov, V. N. (2002). Sovremennoe perevodovedenie [Modern translation]. Ucheb. posobie. Moscow : EHTS. 424.

6. Kravchenko, N. K. (2012) Prakticheskaia diskursologiya: shkoly, metody, metodiki sovremennoho diskurs-analiza [Practical discourse: schools, methods, methods of modern discourse analysis]. Nauchno-prakticheskoe posobie. Luts'k: Volynpolihraf. 251.

7. Kravchenko, N. K. (2017) Diskurs i diskurs-analiz: kratkaia entsyklopediia. [Discourse and discourse analysis: a brief encyclopedia]. Kiev: Interservis. 288.

8. Makarov, M. L. (1998) Interpretativnyj analiz diskursa v maloj gruppe. [Interpretation discourse analysis in a small group] Tver'. 200.

9. Minchenkov, A. G. (2008). Kognitivno-ehvristicheskaya model' perevoda (na materiale anglijskogo yazyka) [Cognitive evristic translation model] Avtoref. dis. ... d-ra filol. nauk. Sankt-Peterburg.

10. Petrova, O. V. (2007). Model' predperevodnogo analiza teksta [Model of a pretranslation analysis] Metodicheskie osnovy podgotovki perevodchikov: nizhegorodskij opyt:

monogr. / pod obshch. red. V.V. Sdobnikova. Nizh. Novgorod : Izd-vo NGLU im. N. A. Dobrolyubova. 38-42.

11. Prohorov, Yu. E. (2006). Dejstvitel'nost'. Tekst. Diskurs [Reality. Text. Discourse] Ucheb. posobie. 2-e izd., ispr. Moscow : Flinta: Nauka. 221.

12. Sedykh, A. P. (2009). Lingvokul'turologiya i modeli perevoda [Linguocultural studies and models of translation] Vestn. Nizhegor. gos. lingv. un-ta im. N. A. Dobrolyubova. Nizh. Novgorod : Izd-vo NGLU im. N. A. Dobrolyubova. 5. 29-34.

13. Selivanova, O. O. (2012). Problema modeliuvannia perekladatskoho protsesu. Svit svidomosti v movi. [The problem of modeling the translation process. The world of consciousness in language] Cherkasy: Yu. Chabanenko. 488.

14. Tyurina, S. YU. (2001). Diskurs kak ob'ekt lingvisticheskogo issledovaniya. [Discourse as an object of linguistic studies] URL: <http://www.vf-nglu.wladimir.ru/files/netmag/v3/ar11.doc>.

15. Fedyuchenko, L. G. (2006). Primenenie teorii frejma pri provedenii predperevodcheskogo analiza gazetno-publitsisticheskikh statej [Application of the theory of frames in pretranslation analysis of newspaper articles] Vestn. Tyum. gos. un-ta. tyumen': Izd-vo tyu MGU. 4. 165-168.

16. Shejgal, E. I. (2004). Semiotika politicheskogo diskursa [Semiotics of political discourse]. Monografiya. Volgograd. 101.

17. Fairclough, N. (2003). Analysing discourse: Textual analysis for social research. London. Routledge). 288.

DISCURSIVE MODEL OF TRANSLATION IN THE PERSPECTIVE OF THE PROBLEM OF MODELING THE TRANSLATION PROCESS

Yu. R. Markova

Abstract. The article focuses on description of a discursive model of translation in terms of the problem of modeling the translation process. The article uses general scientific **methods** of analysis, synthesis, idealization and modeling. The **aim** of the research is to offer a discursive model of translation relevant for the tasks of modern translation studies, based on well-known communicatively and discursively oriented models of the translation process.

The problem of modeling the translation process is relevant to the latest cognitive-discursive paradigm and is studied in an interdisciplinary framework with the involvement of the work of text theory, discourse analysis and communication studied. Translation strategies are included in the general scheme of interrelation of the concepts "text", "discourse" and "communication" and must be determined on the basis of the analysis of their interconnected components. The discursive model of translation integrates the analysis of different levels of discourse stratification: lingual (multifaceted analysis of the text as a macro-sign component of discourse); motivation-pragmatic (communicative task of the original text and its reproduction in the strategies and tactics of the source text and the translated text), genre; semiotic, based on the study of discourse modules that provide the process of defining the original text by the translator, its retransmission on the basis of a new semiotic form and the intended addressee and the signification of the text by the real addressee. Genre facet of the a discursive model of translation includes the analysis of interdiscursivity, which is perceived in the article as the ability of discourse to manifest its basic system-forming features in a non-typical situation, i.e. one that by its external features belongs to another type of discourse. Analysis of interdiscursivity as an important component of pre-translation analysis of the text correlates with the identification of elements of genre hybridity in the source text and their adequate rendering in the translated text.

Keywords: discourse, discursive model of translation, translation strategy, translation model, institutional discourse, communicative strategy.